

Peppermøsamfunnets vekst og fall

Av **Tone Hellesund**

Forsker ved Universitetet i Bergen

E-post: Tone.Hellesund@ikk.uib.no

Det tredje Køn er den ugifte Kvinde. Der vokser op i vore moderne Samfund en stadig tiltagende Skare Kvinder, som af Forholdene tvinges til at leve uden at elske eller blive elsket og uden at blive Hustruer eller Mødre. Der er naturligvis ogsaa en Mængde ugifte Mænd, men for Manden betyder dette mindre, det ændrer ikke i nogen videre Grad hans Natur, fordi Lov og Sædvane tillader ham at indgaa mer eller mindre flyktige Forbindelser udenfor Ægteskab. Men med den ugifte Kvinde er det annerledes. For hende betyder den ugifte Stand den absolute Undertrykkelse af en mægtig Side af hendes natur. Dertil kommer, at for Kvinden er selve Kærligheden mer end for Manden. Den er hos hende selve Væsenets Kærne. At være Ægtefælle og Moder er paa den mest slaaende Maade, hvad hele hendes system er myntet paa, planlagt for. Hun bliver først derigennem hel Kvinde. (...). Den ugifte Kvinde ophører at være egentlig Kvinde, hendes Kvindenatur udryddes med Magt; hun bliver noget nyt, - noget, der ikke tender Kærlighed” (Pasteur 1907: 5-6).

Dette skrev den danske skribenten Julius Strandberg under psevdonymet Edith Pasteur i sin *Haandbog for elskende, forlovede og nygifte* fra 1907. Mitt forskningsfelt har vært ugifte borgerskapskvinner i perioden 1870-1940 og jeg har både vært opptatt av hvordan disse kvinnene betraktet seg selv og hvordan de ble betraktet av omverdenen. Jeg argumenterer for at peppermøen ble betraktet som en *kjønnslig suspekt figur* frem til første verdenskrig. Fra 1920-tallet ble hun også en *seksuelt suspekt figur*, og jeg vil her fortelle litt om disse endringene.

Peppermøsamfunnet

Fra 1870-årene og frem til første verdenskrig utviklet det seg i Norge (som i andre vestlige samfunn) det jeg har valgt å kalle et ”peppermøsamfunn”. Hva var den kulturelle, økonomiske og ideologiske bakgrunnen for at en slik særlig ”peppermøkultur” kunne utvikle seg? Viktige forutsetninger var kvinneorganisasjoner av ulike slag, nye muligheter for arbeid og utdanning og et stort antall av ugifte og yrkesaktive middelklassekvinner i byene. Den kulturelle figuren

jeg har valgt å kalle ”peppermø” har altså nære forbindelseslinjer med det mange forskere har kalt ”overgangskvinnen” eller ”den nye kvinnen”. Også i samtiden var det mange som satte likhetstegn mellom kvinnelig yrkesaktivitet, kvinnesak og enslighet. Gjennom arbeids- og organisasjonsliv fikk en del ugifte middelklasse-/borgerskapskvinner mulighet til å utvikle og rendyrke en særegen ideologi. En del av det ideologiske innholdet kretset rundt kvinnelighet som en positiv motsats til en problematisk maskulinitet. Ut fra dette sto også ulike kvinnefellesskap, intime venninneforhold og homoerotiske relasjoner sentralt. Troen på kvinners moralske og kulturelle overlegenhet, sammen med selvtilliten som deres klassemessige posisjon gav dem, gjorde at peppermøen kunne gå med høyt hevet hode, og selvtilfredse hevde sine synspunkter i den offentlige debatten.

Peppermøen som trussel

Det er et stort sprik mellom peppermøsamfunnets forståelse av seg selv som forvaltere av den sanne kvinnelighet, ja av den sanne menneskelighet; og synet på peppermøen som et ”tredje kjønn” som jeg siterte aller først. Samtidig som ”peppermøsamfunnet” vokste frem, var ”den ugifte kvinnen” et tema og en figur både i samfunnsdebatten og litteraturen. Hun var gjenstand for både bekymring og omsorg, for latterliggjøring og sjikane. Peppermøen og ”den nye kvinnen” utfordret samtidens oppfatninger omkring kvinnelighet. Moderskap og engasjement i den komplementære heteroseksuelle relasjonen, stod sentralt i det det var å være kvinne. Utdannelse og intelligens, yrkesliv og samfunnsengasjement var koblet til mannlighet. Peppermøen var slik en liminal skikkelse. Både innenfor det medisinske miljøet og i samfunnet ellers, var det røster som argumenterte for at de nye kvinnene ikke var ”virkelige” kvinner. Å være ”abnorm” var ut fra disses definisjoner å avslå å gå inn i de tradisjonelle kvinnerollene. Peppermøens assosiasjoner med kvinnesak, stemmerettskrav og blåstrømper gjorde at mange opplevde denne gruppen som en politisk trussel. En forestilling om at de ugifte kvinnene var en svær, og stadig voksende gruppe, gjorde ikke trusselen mindre. På grunn av peppermøene ble en rekke kvinnesakskrav innfridd, og mange så med bekymring på hvordan peppermøer inntok stadig nye posisjoner i samfunnet. Et annet moment var altså at peppermøen feilet på vesentlige punkter i kvinnelighetscriptet. Hun forstyrret entydigheten i kjønnskategori ”kvinne”, og var slik en problematisk figur. Så problematisk at en del ganske enkelt ville opprette en ny kjønnskategori der både peppermøen og andre kjønnsavvikere kunne plasseres.

Homoseksualitet ble knyttet til noen av peppermøeforestillingene. Likevel vil jeg hevde at dette har vært en relativt marginal kobling. Peppermøenes kobling til kvinnesak var i tiårene

rundt 1900 et langt større problem enn deres kobling til homoseksualitet. Feminismen - og den utjevning av kjønnsforskjellene mange mente at den innebar - fremstod som en større og mer reell trussel enn homoseksualiteten. Det var hennes kjønnsavvik heller enn hennes seksuelle avvik, som gjorde peppermøen ”skeiv” i denne perioden.

Peppermøsamfunnet forsvarte seg mot denne type angrep. De fremholdt kvinnens fortrinn, hennes fredsvilje, hennes anlegg for samfunnsmoderskap, hennes selvdisciplin og hennes generelle evne til å gjøre godt. Peppermøsamfunnets selvtilfredse kvinnelighetsideologi eksisterte side om side med diskurser som hevdet hennes stakkarslighet, latterlighet, mannhaftighet eller abnormitet.

Peppermøsamfunnets fall

Nye diskurser som for alvor kom på banen fra 1920-årene av skulle det vise seg å være vanskeligere å kjempe imot. Med de seksuelle liberaliseringskampanjene på 1920- og 1930-tallet fremsto den ugifte kvinnen som en seksuell avviker. I løpet av noen tiår ble synet på kvinner som generelt aseksuelle og kyske snudd opp ned. Det ble nå allment erkjent at også kvinner var seksuelle vesener og at de hadde behov for å leve ut denne seksualiteten. Kunnskapen om homoseksualitet ble også spredd via de seksuelle liberaliseringskampanjene. For noen kvinneelskende kvinner ble det opplevd som en befrielse å kunne ikle seg identiteten homoseksuell og så smått begynne å leve et moderne lesbisk liv. For andre var overgangen mer et tap enn en vinning. Både fordi tidligere praksis nå ble tvunget inn i et uhyre stigmatiserende begrep og identitet, og fordi kjærlighetsrelasjonene mellom kvinner ble tvunget inn i en seksuell forståelsesramme.

For majoriteten av de ugifte kvinnene var det imidlertid ikke kunnskapen om homoseksualiteten som stemplet dem som avvikere i denne perioden, men kravet om seksuell realisering. Med sin fokusering på seksualiteten som drivkraft, på fortregning og sublimering, var bl.a. psykoanalysen med på å sette dødsstøtet på den positive peppermøidentiteten. Læren om det ubevisste gjorde det umulig for ugifte kvinner å argumentere mot det nye synet på seksualitet som var i ferd med å vinne gjennom. Deres motstand ble bare en bekreftelse på deres hemmethet, på deres fortregning og deres nevroses. Fra 1920-tallet var det en utbredt oppfatning i mange miljøer at sølibat verken var en selvvalgt eller sunn levemåte. Postfreudianske generasjoner antok at ugifte kvinners forsøk på å hevde at de var lykkelige uten at seksualitet hadde vært en bestanddel i deres liv, var et uttrykk for uærlighet eller fortregning. Den gamle tanten – peppermøen – og de idealene hun

representerte, ble i stadig sterkere grad, og i stadig større kretser, møtt av hånflir. Med populærpsykologiens allmenne utbredelse, med et kjernefamiliefundert sosialdemokrati i emning og en seksualliberal bevegelse i frammarsj, mistet peppermøen etter hvert fotfestet i den offentlige debatten. Kulturradikalismen og seksualopplysningen erobret den hegemoniske diskursen på kjønns- og seksualitetsfeltet. De som avvek fra normen måtte enten tre ut av diskusjonen, eller underlegge seg bestemte kategorier eller diagnoser. ”Peppermøsamfunnet” mistet sin legitimitet, og de ugifte borgerskapskvinnene som gruppe mistet etter hvert sin etablerte posisjon i offentligheten. Samfunnet gjennomgikk en voldsom ”avfrøknifisering” fram mot andre verdenskrig.

Hvorfor peppermøforskning?

Mitt doktorgradsarbeid er altså en slags fortelling om peppermøsamfunnets vekst og fall. Grunnen til at jeg syns at ugifte kvinner er så spennende er først og fremst at de med sin mangel på biologisk moderskap og sin mangel på heteroseksuelle relasjoner var med på å destabilisere sin samtids kjønnsnormer. På mange områder bryter de med det forventet kvinnelige og viser dermed hvor ustabil og mangetydig den kulturelle kategorien kvinne er. Peppermøen utfordret i stor grad heteronormativiteten eller den heteroseksuelle matrisen både ideologisk og med sin livsform.

En annen ting som jeg beundrer med peppermøen er med den frekkhet hun fremsetter sine synspunkter og verdier. Som barn av et postfreudiansk, postsosialdemokratisk og post-seksualrevolusjonert samfunn er det med skrekkblandet fryd at jeg har lest kvinnesakskvinnen Aasta Hansteens dikt om mandighetens undergang, legen Kristine Munchs panegyriske utlegninger om kvinnelighetens muligheter og skolebestyrerinne Ragna Nielsens arrogante og klassefascistiske innlegg om alt mellom himmel og jord. I mitt eget samfunn er denne type synspunkter utenkelige – i peppermøsamfunnet var de ikke bare mulige, men stod helt sentralt i selvforståelsene. Historiene om ulike peppermøliv har for meg vært en nyttig påminnelse om både kvinnesakens, kvinnelighetens og seksualitetens kulturelle foranderlighet.

Artikkelen sammenfatter noen poengene i doktoravhandlingen *Den norske peppermø. Om kulturell konstituering av kjønn og organisering av enslighet 1870-1940*, Universitetet i Bergen 2002.

© www.viten.com 2002